

FRI-ONLINE-1-LL-02

PHRASEOLOGY AND PHRASEODIDACTICS – CURRENT ISSUES OF TEACHING MODERN BULGARIAN LANGUAGE⁷

Assoc. Prof. Emilia Nedkova, PhD

Department of Bulgarian Language, Literature and Art,

University of Ruse

Phone: 082-888-437

E-mail: enedkova@uni-ruse.bg

Abstract: *The purpose of this paper is to search (by proposing specific methodological models) for the most direct path from the theoretical problems of phraseology to their solution from a methodological point of view. Such an approach is already oriented towards phraseodidactics which integrates the theory of phraseology and the methods of teaching it on a practical level (both in native language and in a foreign language). Phraseodidactics is also discussed in the paper as an underdeveloped field in the Bulgarian research environment (see Fedulenkova 2000; European Education and Modernity 2015). Therefore our attention here will be focused particularly on the study of Bulgarian phraseology in the teaching of Bulgarian language to students of pedagogical and philological specialties.*

Keywords: *Phraseology, Phraseodidactics, Teaching problems, Bulgarian language*

ВЪВЕДЕНИЕ

Като обект на изучаване от фразеологията фразеологизмите (=фразеологични единици=ФЕ) представляват разнообразни видове устойчиви словосъчетания, отличаващи се с единно, цялостно преосмислено значение. Това значение е винаги експресивно, поради което ФЕ се възприемат като „впечатляващи и въздействащи изрази“, „резултат от действието на своеобразни стимули – на емоциите (много често напълно спонтанни), на осъзнати или неосъзнати намерения и убеждения на говорещите в процеса на комуникация“ (Калдиева - Захаријева 2013:52).

ФЕ са безспорно породени и от стремежа към жив образен език, чрез който се постига израз на собствено отношение към заобикалящия свят, както и изява на определена оценка за него. Същевременно разкриването на образната им мотивация насочва най-често към характерни страни на народния живот и бит – трудова дейност, човешки взаимоотношения, поверия, народни обичаи, събития и др., и се отличава с ярко проявена националнокултурна специфика. В резултат ФЕ се осмислят като неизчерпаем източник за богатството на езика и свидетелство за бита, психологията и душевността на народа (вж. Кювлиева - Мишайкова 1986:5-59).

Това ги превръща в един от основните маркери на разговорната реч. Но макар в основната си част фразеологията да се характеризира като присъща на разговорната реч, се наблюдава следният парадокс: на съвременния етап тя е малко позната или съвсем непозната за голям брой българи – и в количествен, и в качествен, и в семантичен аспект. Това показват както някои специални проучвания на проблема (вж. Калдиева – Захаријева 2013:62), така и собствените ни наблюдения и натрупаният опит при преподаването на Съвременен български език на студенти от педагогически и филологически специалности.

Причините за това могат да бъдат от най-различно естество и да са обусловени от обективни и субективни фактори. И все пак кои са основните?

⁷ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 13 ноември 2020 г. в секция Езикознание, литературознание и изкуствознание с оригинално заглавие на български език: ФРАЗЕОЛОГИЯ И ФРАЗОВА ДИДАКТИКА - АКТУАЛНИ ВЪПРОСИ НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА СЪВРЕМЕНЕН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК.

1. Както е известно, ФЕ имат повече или по-малко старинен произход и устойчива форма, неподлежаща на съществени промени във времето. Те крият голям познавателен потенциал, който показва зависимостта на произхода си много често от етнографските факти и неразривната връзка между фразеология и битова култура (вж. Недкова 2011:78).

2. ФЕ, които имат прозрачна образност, т. е. съдържат в основата си ясен и разбираем от съвременна гледна точка образ, на практика подпомагащ и осмислянето на тяхното значение, в повечето случаи не създават затруднения от семантично и функционално естество (напр. *сърбам попарата* на някого; *хващам се на хорото*; *тегля локуми* и др.). Такива обаче възникват при осмислянето на образната мотивация, респективно на значенията, на ФЕ, които могат да бъдат свързани (в социокултурен план) с липсата на съответната езикова компетентност, тъй като поради народно-разговорния си характер повечето от тях отразяват предимно селския бит и начин на живот в миналото (напр. *насаждам на пачи яйца* някого; *минавам зеленката*, *бъркам трици* и др.).

3. ФЕ обикновено са резултат от постепенното затвърждаване и преосмисляне на свободни съчетания. Поради характерния си консерватизъм те съхраняват архаични или диалектни лексеми, значения и модели на езиковото утвърждаване на стари реалии и така по своеобразен начин документират описанието на важен ключов момент от събитие, житейска ситуация, обичай и др. (напр. *главата ми е в торбата*; *не съм калесвал с бъклицца* някого; *влача си пояса* и др.) (вж. Недкова 2011:83-85). Осмислянето на тяхната мотивация, оттам и на значението им, е невъзможно без опознаването на генезиса на такива ФЕ като отражение на конкретното събитие. В тези случаи разкриването на мотивацията им изисква осъществяването на исторически анализ, който да направи възможно активизирането на формалното понятие за номинирания обект.

4. Обективни затруднения при осмислянето им създават и ФЕ с диалектен характер, които, от една страна, съдържат в лексикалния си състав редица диалектизми, архаизми, турцизми, а от друга – имат тясна регионална употреба.

5. Осмислянето на книжните ФЕ пък е затруднено, ако липсва необходимата езикова компетентност и познаването на техния генезис - от антични митове, предания, библейски легенди, литературни източници и др.

6. Не на последно място неразбирането на редица ФЕ е свързано с неправилния стремеж за буквалното им тълкуване, което на практика противоречи на самата дефиниция на ФЕ – да представляват устойчиви словосъчетания с преосмислено (а не с пряко) значение (например масово студентите обясняват посочената в тест ФЕ *правя на салата* като ‘режа на дребни парчета’ вместо ‘карам се ,нахоквам грубо някого ‘). Непознаването на точната форма и семантика на такива ФЕ в крайна сметка води и до неправилна употреба в неподходящ контекст.

Изброените до тук причини обясняват реалната ситуация, на основание на която се прави генералният извод, че българската фразеология, макар и важна част от българското езиково богатство, на практика не е добре усвоена от съвременните млади поколения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Ето защо **целта на настоящия доклад** е да се потърси (чрез предлагането на конкретни методически модели) най-прекия път от теоретичните проблеми на фразеологията към решаването им в методически аспект. Такъв подход е ориентиран вече към фразеодидактиката, интегрираща теорията на фразеологията и преподаването ѝ на практическо ниво (както по роден език, така и по чужд език) като една обаче недостатъчно развита сфера в българската изследователска среда (вж. Федулєнкова 2000; Европейско образование и съвременност 2015). Нашето внимание тук ще бъде насочено конкретно към изучаването на българската фразеология при преподаването по български език на студенти от педагогически и филологически специалности.

Съвременното схващане за фразеологията е, че тя е самостоятелна дял на езикознанието (извън границите на лексикологията) предвид специфичния ѝ обект на изследване –

устойчиви словосъчетания с единно преосмислено значение. Такова схващане е застъпено в академичния ни курс по фразеология (при преподаването на съвременен български език - под формата на задължителни и избираеми дисциплини от учебните планове), в който чрез сбито поднесена и обобщена лингвистична информация се цели студентите да получат знания за трите основни аспекта на фразеологията на съвременния етап – структурно-семантичен, прагматичен и лингвокултурологичен. Изложението на теоретичните въпроси кореспондира с изброените три аспекта по следния начин:

I. *Структурно-семантичен аспект.* Разглеждат се: същност, характер и произход на ФЕ; структурно-семантични особености на ФЕ; структурни модели; ФЕ откъм техните отношения с лексемите; ФЕ откъм лексемен състав; тематични групи; системни отношения във фразеологията.

II. *Прагматичен аспект.* Тук се открояват стилистичните особености на ФЕ; експресивност на ФЕ; стилистични функции на ФЕ.

III. *Лингвокултурологичен аспект.* ФЕ се анализират като езикови средства, натоварени с културно значим смисъл (в контекста на културата); националнокултурна специфика на ФЕ; културна конотация; източници на културната конотация при ФЕ.

Учебното помагало по фразеология на българския език (Недкова 2009), което следва посочената структура, цели затвърдяване на теоретичните знания по очертаните проблеми, като след всяка тема присъстват въпроси и задачи, предвидени за индивидуална, групова и самостоятелна работа по време на семинарни и практически упражнения, както и за самостоятелна извънаудиторна работа. Предоставя се възможност и за ползване на допълнителна научна литература, която студентите да анализират, да правят самостоятелни изводи и обобщения, както и да извършват определени изследователски задачи, като придобият умения за обработка на фразеологичния материал.

Предложените в помагалото упражнения, които са ориентирани към обособените теми, следват успешно апробирани в практиката методически модели – както за осмисляне и затвърдяване на основните фразеологични явления и понятия, така и за прилагането им в задачи с продуктивен характер. Текстовете и изреченията в тях са извлечени от произведения на художествената ни литература, фолклор и публицистика, с което се цели развиването на усет към българското фразеологично богатство. При работата се препоръчва използването на фразеологичен речник.

Ето по какъв начин са организирани моделите (поради изискването за определен обем се посочват само някои от най-интересните задачи с по няколко примера за илюстрация):

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 1. Същност, характер и значение на ФЕ

- Назовете ФЕ, които изразяват определени значения (напр. положителни и отрицателни качества на човек):

много кротък човек.....

много лош човек.....

- Образувайте максимален брой устойчиви сравнения (вид ФЕ), като посочвате различни думи (образи на сравнението) в сравняваната част:

бял като.....

работлив като.....

- Определете с кои от посочените значения се свързват следните ФЕ:

бягам от късмета си

1. ‘упорито отбягвам нещо, което ми е неприятно’
2. ‘отказвам се от благоприятния случай’
3. ‘отказвам нещо, от което се страхувам’

Съставете изречения с тези ФЕ.

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 2. Възникване и произход на ФЕ

- Обяснете по какъв начин е постигнато образното преосмисляне при следните словосъчетания:

плетя си кошницата.....

накривявам си капата.....

- Посочете в кои словосъчетания има сгрешена част и коригирайте грешката:
не давам и пет лева за нещо или за някого.....

от трън, та на храст.....

- Посочете с кои професии са свързани следните ФЕ:

свиря първа цигулка.....

скъсвам дипломатическите отношения с някого.....

- Назовете литературните източници на следните ФЕ:

Изгубена Станка.....

Мамино детенце.....

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 3. Системни отношения във фразеологията

- Посочете от кой вид са системните отношения между следните ФЕ:

гледам през розови очила / гледам през черни очила

седя на игли / седя на тръни

- Определете ФЕ в следните изречения и посочете ФЕ синоними, с които да ги заместите:

Говори врели-некипели и мисли, че някой му вярва.

Когато влезе в стаята, беше вир-вода.

- Следните ФЕ са многозначни. Посочете с кое значение са използвани в изреченията:

вървя по петите на някого

1. ‘преследвам, гоня отблизо някого’
2. ‘наблюдавам, следя действията на някого’
3. ‘за страх, отчаяние, неуспех – преследвам някого’

Янко хукна да бяга. Цели дървета прескачаше, но вълчицата вървеше по петите му.

(А. Каралийчев)

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 4. ФЕ откъм техните отношения с лексемите

- Определете вида на следните ФЕ откъм тяхната съотнесеност с определен клас думи (в помагалото е приведена класификация, с.26-27) :

когато си видя ушите без огледало (‘никога’)

не подвивам крак (‘работа без почивка’)

- Определете вида на следните ФЕ откъм лексемния им състав(в помагалото е приведена класификация, с.26-27) :

без компас (‘без посока’)

вавилонско стълпотворение (‘голяма бъркотия’)

- Посочете максимален брой ФЕ с лексикални компоненти зооними за следните човешки качества:

мързелив.....

скъперник.....

- Обяснете значенията на ФЕ с компоненти антропоними(етноними)

Мара подробната; Генко Гинкин

правя се на американец; лъжа като циганин

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 5. Значение и вътрешна форма на ФЕ

- Посочете ФЕ в откъсите. Определете значението им, като се опитате да разшифровате и вътрешната им форма.

„Забравихте оня, който ме е изпратил! Аз ида да ви донеса неговата безпощадна мъст! Посипете главите си с пепел! Молете се и мълчете!“ (Ел. Пелин)

- Посочете под каква форма са употребени устойчивите изрази в следните рекламни текстове:

Олио „ Плиска“ – за всяко гърне добавка.

На една ръка разстояние (за бира „ Астика“).

- Създайте собствен рекламен текст, като използвате традиционните ФЕ като обект на езикова игра.

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 6. Тематични групи при ФЕ

- Определете към коя тематична група се отнасят следните ФЕ:

иде ми отръки; сече ми главата; хващаме се за гушата; бабини деветини

- Извадете ФЕ от откъса (напр. от“ Бай Ганьо“ на Ал. Константинов), определете тяхното значение и посочете към коя тематична група се отнасят.

- Посочете какви мнения и оценки изразяват следните ФЕ:

прилича ми като на свинче звънче; на гол тумбак чифте пищови; на всяко гърне мерудия

- Определете какви реакции на човек назовават следните ФЕ:

дявол да го вземе; да чукна на дърво; слава богу

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 7. ФЕ откъм стилистични свойства

- Заместете подчертаните думи и изрази с подходящи ФЕ и коментирайте постигнатия стилистичен ефект:

Разбирам какво си мислиш, но не ме интересува.

Ако се потрудиш повече, успехът ти е сигурен.

- Определете стилистичната маркираност на следните ФЕ:

вися като кон на празни ясли (‘стоя,без да зная какво да правя’)

имам две леви ръце (‘несръчен съм’)

- Довършете словосъчетанията(ФЕ) според смисъла на целите изречения:

Бай Ганьо е врял и.....в тези работи.

Чакахме го цял час, ама той не дойде, върза ни.....

Откривате ли ФЕ от т.нар. специфични речеви сфери?

МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛ 8. Националнокултурна специфика на ФЕ

- Обяснете какви страни от народния бит отразяват следните ФЕ:

стягам си цървулите; тъка си платното; счупена паница

- Посочете с какви народни обичаи са свързани следните ФЕ:

посрещам с хляб и сол; връщам китката, с чужда пита помен правя

- Обяснете с какви народни вярвания и суевения са свързани следните ФЕ:

бая си на главата; роден на бял покров ;да не са ти уроки

- Потърсете във фразеологичния речник обяснение за произхода на следните ФЕ:

сизифов труд; пращам за зелен хайвер; да си съдериш кърпата

- Определете какви ценности се утвърждават чрез следните ФЕ:

златни ръце; с чисто сърце; хубава като капка

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Така предложеният и проверен в практиката методически подход към опознаване и изучаване на българската фразеология при преподаването на СБЕ на студенти педагози и филолози успешно реализира основната си цел: да култивира усет към комуникативната ценност, социокултурна значимост и по-добро разбиране на фразеологичното богатство на българския език. Той убедително доказва, че заниманията с фразеологията на българския език при преподаването на СБЕ могат да бъдат много интересни, творчески мотивиращи студентите, полезни не само като „обучително средство и източник на познание“, но и като „своеобразна езикова съкровищница“(Калдиева – Захариева 2013:63).

Настоящият доклад е разработен по научно-изследователски проект "Изследване на възможности за прилагане на интегративни връзки в хуманитаристиката и изкуствата", дог. № 20-ФПНО-01, финансиран по фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Fedulenkova, T., N., (2000). English Phraseology. (**Оригинално заглавие:** Федуленкова, Т. Н. (2000). *Английская фразеология*. Архангельск.)

Hadjieva, E., R. Vlahova, T. Shopov, V. Shushlin, R. Maneva, D. Moson, P. Todorov (2015). European Education and Modernity. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Хаджиева, Е., Р. Влахова, Т. Шопов, В. Шушлин, Р. Манева, Д. Мосън, П. Тодоров. (2015) *Европейско образование и съвременност*. София.)

Kaldieva - Zaharieva, St. (2013). Bulgarian Phraseology. Bulgarian Lexicology and Phraseology, volume 2. "Prof. M. Drinov " Academic Publishing House. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Калдиева - Захариева, Ст. (2013). *Българска фразеология. Българска лексикология и фразеология, т. 2*. Акад. изд. „Проф. М. Дринов“. София.)

Kyuvlieva - Mishaykova, V. (1986). The Phraseological Units in the Bulgarian Language. Sofia,. (**Оригинално заглавие:** Кювлиева - Мишайкова, В. (1986). *Фразеологизмите в българския език*. София.)

Nedkova, E. (2009). Bulgarian Language Phraseology. LENI-AN Publishing House, Ruse. (**Оригинално заглавие:** Недкова, Е. (2009). *Фразеология на българския език*. Изд. ЛЕНИ-АН, Русе.)

Nedkova, E. (2011). Phraseologisms as Signs in the Language of Culture. LENI-AN Publishing House, Ruse. (**Оригинално заглавие:** Недкова, Е. (2011). *Фразеологизмите като знаци в езика на културата*. Изд. ЛЕНИ-АН, Русе.)